

СТАНОВИЩЕ

От доц. д-р Кристиан Русев Енчев, Институт по философия и социология към БАН, секция „Онтология и епистемология“, хабилитиран в професионално направление 2.3 Философия, за дисертационния труд на Никола Мирославов Гинев за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (Онтология). Тема на дисертацията: *Онтологични определения на всеобщността във философстването на Хегел и Адорно*. Научен ръководител: доц. д-р Цветина Рачева.

Кандидатът отговаря на минималните национални изисквания, оповестени в Постановление № 122 на Министерския съвет от 29 юни 2018 г. за изменение и допълнение на Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България, приет с Постановление № 202 на Министерския съвет от 2010 г. (обн., ДВ, бр. 75 от 2010 г.; изм. и доп., бр. 19 от 2011 г., бр. 9 от 2012 г., бр. 62 от 2013 г., бр. 60 от 2014 г. и бр. 57 от 2015 г.)

Нямам общи публикации с кандидата и не се намирам в конфликт на интереси като член на определеното научно жури със заповед на основание чл. 4 от Закона за развитието на академичния състав в Република България (обн. ДВ, бр. 38 от 21.05.2010 г., изм. ДВ, бр. 81 от 15.10.2010 г., изм. ДВ, бр. 101 от 28.12.2010 г.; изм. Бр. 68 от 02.08.2013 г., в сила от 02.08.2013 г.; изм. и доп., бр. 30 от 03.04.2018 г., в сила от 05.05.2018 г.), решение на Факултетния съвет на ФФ от 03.12.2024 г., протокол № 3. Съгласно направената проверка за плагиатство и писмената декларация от доц. д-р Цветина Рачева, такова не е налице в дисертационния труд.

Сбит преглед на изследването и приноси моменти. Изследването в дисертацията цели да проведе сравнителен анализ на философските идеи на Хегел и Адорно относно трите ключови аспекта на понятието: всеобщност, особеност и единичност. Подходът, използван в изследването, е интерпретативен и има за цел да разкрие връзките между философските учения на анализирания автори, като подчертае техните общи и отличителни характеристики. Целта на дисертацията е да проучи диалектиката на тези аспекти на понятието, като се фокусира върху тяхната обществена и онтологична значимост. Анализът включва изучаване на логическите връзки между тях и тяхното изразяване в различни културни форми. Методологията на изследването включва

сравнителен анализ на текстовете, синтез и интерпретация, които акцентират на диалектичните връзки между всеобщността и особеността в мисълта на Хегел и Адорно. Дисертацията е разделена на три глави. В първа глава се анализират общите черти на диалектиката на понятието във философията на Хегел и Адорно, като се обръща внимание на наследените философски традиции и начина, по който двамата мислители разглеждат връзката между абстрактното и конкретното. Втора глава се фокусира върху явленията на понятието в контекста на обективния дух и социологията, като се подчертава важността на диалектичните конфигурации за разбирането на модерността и социалните структури. Трета глава анализира естетическите аспекти на особеността, като разглежда как образите на духа отразяват взаимодействието между всеобщността и особеността. Тук се обсъжда значението на изкуството и културата в контекста на философските учения на Хегел и Адорно. В заключение, дисертацията подчертава важността на философските идеи на Хегел и Адорно за разбирането на модерността, утопията и социалните взаимоотношения. Тя представя нови перспективи, които разкриват връзката между философията и обществото и подчертават важността на защитата на индивидуалността в обществото. Изследването, както вече беше казано, се концентрира върху сравнителния анализ на философските доктрини на Хегел и Адорно. Проучени са както общите черти, така и различията в тяхната тълкувателна рамка на понятието за всеобщност и неговите проявления. Хегел разглежда развитието на понятието чрез диалектичния процес на тъждественост и различие, а Адорно по-скоро подчертава критичните страни на социалната реалност, свързани с системата и антисистемата, както и с връзката между индивида и обществото. Хегел представя конструктивна перспектива за сливането на противоположности в общо понятие, докато Адорно разкрива, че идеалистичните модели на Хегел не са достатъчни за обяснението на социалните неравенства и пропуските, характерни за модерната капиталистическа реалност. Според Адорно този процес е по-скоро критичен и пренаситен с отрицание, отколкото с утвърждение.

Дисертационният труд може да бъде полезен на студенти, докторанти и постдокторанти по философия, чиито интереси са в областта на онтологията, метафизиката, диалектиката и процесуалната философия.

Критични общи бележки. Дисертацията прилага интерпретативен ключ за четене на съчиненията на Хегел и по-специално на *Феноменология на духа* предимно през

„оптиката“ на Адорно. Доколко тук имаме непреднамерен сравнителен анализ, за мен е под въпрос, защото авторът изхожда от тезата за плавна приемственост (поради което лесно се допускат субрепции) и не отчита възможността да мисли традициите във философията като несъизмерими и така да проучва възможностите за сравнение, като изгражда полета за частично съизмерване, което вече е не конститутивна, а конструктивна философска работа. Въмъкването на позициите на други автори на места е „орнаментално“ и не подпомага в достатъчна степен поставената главна цел – сравнителен анализ между Хегел и Адорно по отношение на моментите общо – особено – единично. В заключението липсва категорична равностметка за постигналите резултати вследствие на направения анализ, вместо това на места има повторение на вече изложените в тялото на дисертационния труд идеи. Приносните моменти са представени описателно, като не са ясно разграничени целите и задачите на дисертационния труд от постигнатите резултати. Според мен твърдението, фигуриращо в описанието на принос 1, озаглавен „Представяне и тълкуване на моментите на чистото понятие“ – „Дисертационният труд изследва диалектиката между всеобщност, особеност и единичност през призмата на философските учения на Хегел и на Адорно.“ – казва какво се изследва, а не какви са резултатите от това изследване. Сравнението между философските учения на Хегел и Адорно е сплетено с други философски парадигми и поради последните на много места се наблюдават отклонения от основната цел.

Критични детайлни бележки. 1) В „Негативна диалектика“ Адорно пише: „Хегел би могъл да регулира напрежението между статиката и динамиката само чрез конструиране на своя унитаристки принцип, духът, като едновременно битие в себе си и чисто ставане, възобновяване на Аристотеловия схоластичен *actus purus*; и че неправдоподобността на тази конструкция – в която субективното генериране и онтологията, номинализъмът и реализъмът са синкопирани в Архимедова точка – ще попречи на разрешаването на това напрежение, което също е присъщо на системата.“ Но това е интерпретация на Адорно, неговия прочит на Хегел. Добре е да се държи сметка за схоластичния произход на понятията „номинализъм“ и „реализъм“ и че те са приписани от Адорно към Хегеловата система, но самите те в този вид не присъстват в нея. Няма препратка към спора за универсалиите, с оглед на който говорим за номинализъм, реализъм и концептуализъм. Например според номиналистичната версия на Уилям Окам е достатъчно да се задоволим с „конюгацията“ на реалните индивиди в тяхната конкретност с универсалността на родово-видовите понятия в нашия ум (и така да не умножаваме

същностите без необходимост). При една още по-радикална версия, универсалии не съществуват по никакъв друг начин, освен като „празни звуци“, когато произнасяме думите (Росцелин). Джон от Солсбъри, от своя страна, счита универсалиите само за образи, откриваеми в интелекта благодарение на разкрити сходства между нещата. Но „номинализъмът“ на Хегел (ако изобщо е позволено да се говори за такъв) не е съизмерим с „номинализма“ на Адорно, още по-малко с този на Окам. При Хегел абстрактното понятие е само момент от спиралата на развитие, понятието като такова е, ако ми бъде позволена тази метафора, „виеща се в тревата змия“. В този смисъл само лабораторно бихме могли да изолираме Хегеловото абстрактно понятие или, казано иначе, да го задържим като моментна снимка, която не улавя движението. От тази гледна точка да се говори за номинализъм при Хегел е възможно в прочит, който деконтекстуализира и реконтекстуализира понятието, какъвто е този на Адорно. За последния като че ли е важен акцентът на съпротивата срещу властта и „спрегнатия“ в съзвучие с тази интенция властово легитимиран „номинализъм“. Това задава контекст и собствена мяра. Дисертантът излага тезата че „[а]ко целокупността е номиналистично хипостазирана чрез господство, тя е неистинна“, визирайки Адорно, но без да тематизира достатъчно ясно самото понятие „номинализъм“ и неговата употреба в съответен контекст. 2) Дисертантът твърди следното: „Познаващият субект в учението на Кант се чувства удобно в признаването на границите си и на липсата на абсолютна автономия, следователно неговата нагласа е комично съзнание.“ Но при Кант в „Критика на чистия разум“ е императивно поставянето априори на каузалността от свобода: „Онова значи във въпроса за свободата на волята, което винаги е поставяло спекулативния разум в такова голямо затруднение, е собствено само трансцендентално и се отнася единствено до това, дали трябва да се допусне способност, която може да започне спонтанно някаква редица от последователни неща или състояния. На въпроса, как е възможна такава способност, не е толкова необходимо да можем да отговорим, тъй като също така и при каузалността според природни закони трябва да се задоволим да познаем а priori, че такава каузалност трябва да бъде предпоставена (...)“. Боян Манчев в монографията си „Свят и свобода“ пише по повод на Кантовата философия: „Изявата на субективност е винаги резултат на динамична реконфигурация на определено силово поле; то „разбужда“ силите – латентната енергия на системата. По тази причина се нуждаем от своеобразна *иманентна херменевтика*, херменевтика, която да се основава на тълкуването на вътрешните елементи на системата, схваната обаче не като затворена, а като *динамична* система. Подобен подход би предложил комплексен синтез на

иманентизъм и историзъм, на автономия и хетерономия, под формата на *иманентен историзъм*, динамизиращ „системата“ отвътре.“ Подобен комплексен синтез би изключил като „удобно“ простото оставане в границите на опита, тоест субектът на Кант не се чувства много „удобно“ в признаването на своите граници. Дали тогава е уместно да му приписваме „комично съзнание“? Последното за Хегел от „Феноменология на духа“ е „напълно щастливо в себе си“, докато при Кант на всяка стъпка лъха безпокойството при „естествената склонност“ на разума да се стреми отвъд пределите на опита. От тази гледна точка и нещастното съзнание на Хегел е на „една ръка разстояние“ от Кантовия субект.

Заклучение. Въпреки направените критични бележки следва да отбележа и това, че дисертантът е работил задълбочено и е обхванал широк диапазон от автори и съответните произведения, направил е съществени връзки между различни философски позиции и е изградил собствена визия към анализиранияте теми и проблеми. Убедено гласувам „за“ присъждане на Никола Мирославов Гинев на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (Онтология).

София,

06.02.2025

доц. д-р Кристиян Енчев